

Privirea peste umăr: cum au parcurs germanii drumul reformei ortografice

Casia Zaharia

1. Introducere

Fiind parte componentă a culturii lingvistice, ortografia a preocupat societățile umane pe parcursul întregului proces de creare, așezare și consolidare a preceptelor de scriere. Noi ne vom referi în acest articol la societatea germană și, doar pe cale inductivă, la cea românească. Vom urmări parcursul reformei ortografice din Germania, fără a proceda la o comparație propriu-zisă cu limba română și pornim de la premisa că publicul românesc cunoaște prea bine avatarurile reformei ortografice din țara noastră. Limba română rămâne însă pentru fiecare dintre noi termenul intim și permanent de comparație și considerăm că experiențele, dificultățile și chiar trăirile altora se constituie, dacă nu într-un argument, cel puțin într-un sprijin moral în atitudinea noastră față de chinurile la care este supusă limba română în forma ei scrisă.

Ortografia nu are o istorie prea lungă, secole de-a rândul scriindu-se în mod individual, așa cum s-a considerat că ar fi corect. Oricum, în timpurile mai îndepărtate, puținii oameni care știau să scrie aparțineau clerului, cancelariilor și, parțial, păturii înstărite. În ceea ce privește cititul, cărțile fiind rare și scumpe, acesta nu erau la îndemâna oricui, iar conținutul era mai ales religios, filozofic sau istoric, adresându-se, deci, tot elitelor.

Cele mai vechi texte coerente în limba germană datează din secolul al VII-lea și sunt scrieri mănăstirești. Deoarece călugării erau vorbitori de latină – limba liturgică și cărturărească a vremii –, adoptarea caracterelor latinești a decurs de la sine. Încă din vremurile de început s-a dezvoltat o scriere aproape fonologică (Augst 1974: 9-12, Piirainen 1981: 19), în care fiecărui sunet i s-a repartizat o literă sau o combinație de litere. În scurt timp s-a format o adevărată tradiție a scrierii cu caractere latinești. De-a lungul timpului, această scriere a suferit modificări, fără a putea fi însă reformată vreodată în esența ei. Unele aspecte ale limbii vorbite¹ nu și-au găsit reprezentare grafică, sau cel puțin nu una adecvată. Cu alte cuvinte, evoluția fonetico-fonologică a limbii nu s-a răsfrânt (decât parțial) în ortografie.

Hotărâtoare pentru limba germană scrisă actuală au fost modificările fonetice din secolele XIII-XVI, care au imprimat sistemului fonetic un aspect

¹ Dintre aspectele nereprezentate la nivel grafic amintim apertura vocalelor, lungimea vocalelor și a consoanelor, precum și caracterul surd sau sonor al acestora din urmă.

dinamic². În plus, la începutul secolului al XIV-lea, în cancelariile gemane a început procesul de înlocuire a latinei – clasică limbă a administrațiilor – cu limba germană. Acest fapt a atras după sine și necesitatea unei uniformizări ortografice, necesitate întărită la mijlocul secolului al XV-lea prin apariția tiparului (Schirokauer 1951).

Eforturile grămăticilor de unificare supraregională a scrierii vor fi sprijinite, începând cu secolul al XVI-lea, de gramaticieni³. Aceștia au insistat asupra importanței redării în scris a pronunției, precum și asupra însemnătății principiului etimologic – cuvinte cu aceeași origine să fie scrise, pe cât posibil, în același fel sau cel puțin în mod asemănător (Piirainen 1981: 35-39). Străduințele grămăticilor, a tipografilor și a cărturarilor a dus, într-adevăr, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, la folosirea supraregională a limbii germane.

2. Tendințe în unificarea ortografiei germane

2.1. Istoria ortografiei germane în secolul al XIX-lea

Accesul la limba scrisă a fost favorizat, în mod decisiv, de introducerea, la începutul secolului al XIX-lea, a obligativității școlii și de revoluția industrială (Nerius 1989: 237-238). În această perioadă – o dată cu fundamentarea germanisticii –, interesul cărturarilor pentru regulile de scriere crește, ceea ce duce la cristalizarea a două direcții esențiale de tratare a normelor ortografice (Piirainen 1999: 3): pe de o parte, Jacob Grimm și Karl Weinholt apelau la lingvistica istorică pentru a atinge toate stadiile limbii cu privire la pronunție și scriere, iar pe de altă parte, adversarul acestora, Rudolf v. Raumer, accentua importanța foneticii și urmărea ca imaginea grafică să fie în concordanță cu pronunția (Nerius 1989: 244-245). Polemicile publice au creat o anumită emulație și a doua jumătate a secolului al XIX-lea înregistrează numeroase întruniri ale specialiștilor, care au avut ca prim efect întocmirea unor reglementări ortografice pentru uz școlar.

Dacă împărțirea politică și geografică a Germaniei a fost, pentru multă vreme, cauza principală a variantelor ortografice, o dată cu înființarea statelor naționale și a răspândirii școlilor s-a impus o generalizare a normelor ortografice, astfel încât în 1876 – după ce în 1871 luase ființă Imperiul German – ministrul prusac al culturii organizează o conferință în vederea unificării ortografiei germane – care va purta, mai târziu, numele de „Prima conferință de ortografie” („1. Orthographische Konferenz”) –, la care au luat parte, printre alții, Rudolf v. Raumer și Konrad Duden (Lohoff 1980: 309-312). Criticate de presă, de opinia

² Ne referim la următoarele modificări: diftongarea vocalelor lungi /i/, /u/ și /ü/, reducerea diftongilor /ie/, /uo/, /üe/ la vocale simple, modificarea calitativă a diftongilor /ei/, /ou/, /öu/.

³ Dintre teoreticienii de frunte amintim pe Valentin Ickelsamer și Sebastian Frangk (sec. XVI), Wolfgang Ratke, Johann Gottfried Schottelius și Philipp von Zesen (sec. XVII), Johann Christian Gottsched și Johann Christoph Adelung (sec. XVIII).

publică și de cărțurari, hotărârile acestei conferințe n-au ajuns să fie aplicate în landuri, acestea elaborându-și aproape fiecare câte un cod de scriere.

Este momentul să amintim că, în 1880, Konrad Duden a editat – ca persoană particulară – *Dicționarul ortografic al limbii germane (Vollständiges orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache)*, dicționar ce se baza pe *Ortografia școlară prusacă (Preußische Schulorthografie)* și care conținea 27.000 de cuvinte. Acesta a fost anul în care s-a născut tradiția dicționarelor ortografice *Duden*. Între timp s-a ajuns la ediția a 22-a.

Discuțiile neconținute în jurul regulilor de scriere au condus la organizarea, în 1901, la Berlin, a celei de „a 2-a Conferințe de ortografie”. Normele elaborate de data aceasta au fost adoptate de toate landurile germane, de Austria și de Elveția. Aceste norme au funcționat, fără mari modificări, până la 31 iulie 1998.

2.2. Drumul spre reforma ortografică din 1998

Discuțiile contradictorii purtate de cărțurari în jurul scrierii germane în secolul al XIX-lea au evidențiat imposibilitatea reformării ortografiei. Scopul primordial al reformei – adaptarea sistemului grafemic la cel fonemic – a rămas o temă de discuție doar pentru teoreticieni, în practică preferându-se tactica pașilor mărunți: s-au adoptat modificări cu privire la scrierea cu majusculă și minusculă, noi reguli de scrierea a cuvintelor compuse, precum și modificări în punctuație, evitându-se, practic, schimbările radicale. Este interesant de remarcat faptul că, în general, profesorii nu au încetat să ceară o intervenție energetică în sistemul ortografic, pe când opinia publică a repudiat, cu neobosită consecvență, orice modificare de substanță.

În 1924 s-a înființat organizația elvețiană „pentru o scriere mai simplă” („bund für vereinfachte rechtschreibung”), care cerea imperativ scrierea cu inițială mică a substantivelor. De-a lungul anilor au existat numeroase preocupări ale societăților academice și civile⁴ pentru modificarea normelor ortografice. Să semnalăm aici și tentativa „micii reforme” din 1944 (în multe puncte precursora a celei din 1996), inițiată de ministrul educației de atunci, care propunea germanizarea neologismelor, noi reguli de împărțire a cuvintelor în silabe, eliminarea virgulei din fața unor conjuncții, dublarea dar nu triplarea consoanelor etc. Situația frontului și perspectiva pierderii războiului l-au determinat pe Hitler să dispună oprirea aplicării acestei reforme.

După război, în 1954, s-a constituit „Grupul de lucru pentru cultivarea limbii”, cu o componentă germano-austriaco-elvețiană („Arbeitsgemeinschaft für Sprachpflege”). Nici proiectul prezentat de acest complex grup nu a putut trece de opoziția unor scriitori de marcă, precum Thomas Mann, Friedrich Dürrenmatt ori Hermann Hesse.

⁴ Dintre aceste societăți amintim „Deutsche Akademie” (înființată în 1933), „Erfurter Programm”, „Stuttgarter Empfehlungen”, „Wiesbadener Empfehlungen” etc.

În 1977 s-a înființat „Comisia pentru probleme de ortografie” („Kommission für Rechtschreibfragen”) la Institutul de limbă germană (Institut für deutsche Sprache/IdS) din Mannheim, oraș în care se editează și dicționarul *Duden*. După o conferință din 1980, la care au luat parte și experți din RDG, Elveția și Austria, a luat naștere „Cercul internațional de lucru pentru reforma ortografică” („Internationaler Arbeitskreis für Rechtschreibreform”), ce va publica – nouă ani mai târziu – stadiul discuțiilor și va prezenta, peste alți trei ani, propuneri concrete în vederea schimbării semnificative a normelor ortografice.

Să mai amintim că, în 1982, a mai existat o tentativă din partea unei comisii pangermanice de impunere a scrierii exclusiv cu minuscule, tentativă care avea să fie, deasemenea, sortită eșecului.

În 1987, Institutul de limbă germană din Mannheim – prin intermediul comisiei înființate în 1977 – a fost însărcinat să culegă și să elaboreze propuneri pentru o reformă ortografică de substanță. Trebuie menționat faptul că în această comisie nu erau reprezentate categorii importante, precum scriitorii, profesorii și jurnaliștii. În 1988 a fost depusă o primă propunere, ce a întâmpinat greutăți și asupra căreia s-a revenit, astfel încât în 1994, reprezentanți ai ministerelor cultelor din Germania, Austria și Elveția s-au întrunit la Viena (împreună cu lingviști și alți specialiști din cele trei state) în cea de a „3-a Conferință de ortografie” și au elaborat împreună un proiect. S-a ținut cont și de opinii venite din Belgia, Danemarca, Italia (Südtirol), Lichtenstein, Luxemburg, România și Ungaria, țări în care există importante comunități de limbă germană, astfel încât, la sfârșitul aceluiași an, s-a aprobat de către minister documentul *Ortografia limbii germane. Reguli și indice de cuvinte (Deutsche Rechtschreibung. Regeln und Wörterverzeichnis)*.

În august 1995, zece landuri din Germania au introdus noile reguli în școli, dar în octombrie Institutul de Demoscopie din Allensbach a constatat, în urma unui sondaj, că 75 % din populație este împotriva reformei, doar 12 % fiind pentru iar 13 % declarându-se nehotărâți. Nepopularitatea reformei ca și inerția unui sistem ce funcționa de foarte mult timp se oglindesc în numeroase luări de poziție atât din partea publicului larg, cât și din partea elitelor⁵.

În iulie 1998, Curtea Supremă de Justiție a admis constituționalitatea reformei și, în consecință, ministrul federal al cultelor a dispus introducerea acesteia în școli. Recunoscută oficial, reforma ortografică urmează a se generaliza până la data de 31 iulie 2005. Au existat și încercări ale unor landuri de a se opune recunoașterii noilor norme⁶ și nici în ziua de astăzi nu s-au stins polemicele în jurul ortografiei.

⁵ La *Târgul internațional de carte* de la Frankfurt, din 1996, scriitorii, germaniști, editori și jurnaliști cereau imperativ respectarea scrierii convenționale.

⁶ În landul Schleswig-Holstein, în urma unui referendum, reforma a fost respinsă pentru ca un an mai târziu, Camera Deputaților din Kiel să retragă această decizie și, astfel, să aplice și în acest land reforma.

Un efect al acestor discuții în contradictoriu este și întoarcerea la scrierea convențională, la 1 august 2001, a importantului ziar „Frankfurter Allgemeine Zeitung”. Să mai menționăm că reținere față de obligativitatea utilizării noilor reguli ortografice în mediile universitare a manifestat și Consorțiul Universitar German (Deutscher Hochschulverband).

3. Concluzii

Din perspectivă istorică, centrul de greutate al reformei ortografice germane se află în secolul al XIX-lea. Normele de scriere formulate și adoptate în toate țările de limbă germană la 1901 au deschis calea unui proces foarte lung și anevoios, în care participanții s-au situat pe poziții antagonice. Abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea s-a trecut la adoptarea unor măsuri mai radicale, mergând până la reforma din 1998. Argumentele nu au fost exclusiv lingvistice, ci în mare parte politice: nu se putea trece la reformarea în profunzime a ortografiei atâta timp cât Germania nu era un stat unitar. Politica RFG, Austriei și Elveției a fost clară: câtă vreme au existat două state germane, s-a păstrat, cu orice chip, unitatea ortografică. Este o atitudine asupra căreia merită să meditam și noi, românii.

Bibliografie

- Augst, Gerhard, *Deutsche Rechtsschreibung mangelhaft? Materialien und Meinungen*, Heidelberg, 1974.
- Lohoff, Christoph, *Zur Herausbildung einer einheitlichen deutschen Orthographie zwischen 1876 und 1901*, în Nerijs, Dieter/Scharnhorst, Jürgen: *Theoretische Probleme der deutschen Orthographie*, Berlin, 1980, p. 306-315.
- Nerijs, Dieter, *Deutsche Orthographie*, Leipzig, 1989².
- Piirainen, Ilpo Tapani, *Handbuch der deutschen Rechtschreibung. Grundlagen der Rechtschreibung und Methoden des Rechtschreibunterrichts*, Bochum, 1981.
- Piirainen, Ilpo Tapani, *Der Weg zur deutschen Rechtsschreibreform von 1998. Zur Geschichte einer Kulturfertigkeit*, în „Orbis Linguarum”, vol. 12, 1999.
- Schirokauer, Arno, *Der Anteil des Buchdrucks an der Bildung des Gemeindeutsche*, în „Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte”, nr. 25, 1951, p. 317-350.
- Zabel, Hermann, *Die neue Rechtschreibung. Die verbindlichen Regeln nach der Rechtschreibreform*. Niederhausen/Taunus, 1996.

Zur Geschichte der deutschen Rechtsschreibreform

Wir gehen von der Tatsache aus, dass die Rechtschreibung ein wesentlicher Bestandteil der Sprachkultur ist. Der Beitrag soll dem rumänischen Publikum den langwierigen Weg der deutschen Rechtschreibreform vorstellen und den Leser bewegen, über Vergleiche und Kontraste die orthographische Reform im eigenen Land kritischer ins Auge zu fassen.